

GRUP DE DIÀLEG 12. PAISATGE, URBANISME I DESENVOLUPAMENT TERRITORIAL EN TEMPS DE CRISI: REPTES I OPORTUNITATS

EIX 1: PAISATGE I POLÍTIQUES PÚBLIQUES: LUXE O NECESSITAT?

Pere Sala i Martí

Ambientòleg. Coordinador de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

pere.sala@catpaisatge.net

Rellegir-se el Conveni europeu del paisatge

Un dels motius –entre d'altres- pel quals el paisatge ha despertat un interès creixent a Europa fou l'aprovació a Florència el 20 d'octubre de 2000 del Conveni europeu del paisatge (CEP), impulsat pel Consell d'Europa. L'arribada del CEP va implicar una autèntica revolució en la manera d'enfocar les polítiques de paisatge per part dels països i regions europees. Un dels factors més innovadors del Conveni és el fet que les polítiques en paisatges han d'evitar la diferenciació entre uns paisatges excel·lents i uns altres que no ho són tant, i que solen coincidir amb els que convivim diàriament, els paisatges quotidians, que són la immensa majoria del país, i que d'entrada se suposa que no tenen cap valor o que en tenen ben pocs.

Per alguns països, com Holanda, França, Suïssa o el Regne Unit, el CEP va significar amb més o menys grau una de reafirmació de les seves polítiques de paisatge; per altres, el CEP ha constituït des de la seva aprovació un autèntic full de ruta, com l'Estat espanyol, Portugal o Andorra; un tercer grup de països han utilitzat el Conveni com una mera declaració d'intencions, com és el cas de nombrosos països de l'est, que amb prou feines s'hi han començat a posar; es podria afegir un últim grup de països molt vinculats amb l'anterior que per no haver fet pedagogia interna abans de signar-lo, un cop signat el Conveni s'han començat a preguntar per què serveix.

Però en general, i lentament, s'han anat produint a tot Europa canvis i adaptacions institucionals, normatius i de planificació en la direcció indicada pel CEP, i, de mica en mica, s'han anat visualitzant exemples pràctics d'implantació del Conveni i difonent els avantatges que ofereix. Avui les organitzacions de la societat civil europees preocupades pel paisatge també mostren més activitat gràcies al Conveni europeu del paisatge.

I això és així perquè aquest conveni té dues grans virtuts: la primera, ha estat el primer tractat internacional sobre paisatge. En segon lloc, perquè ha estat el punt de trobada per un concepte, el de paisatge, que té una enorme càrrega cultural, és portador de valors tangibles i intangibles, és alhora una realitat objectiva i una construcció social, i per tots aquests motius no és fàcil assolir consensos. La gran qualitat que té el Conveni europeu del paisatge és, doncs, ser el resultat d'un gran acord continental sobre la qüestió. Sense l'impuls institucional -i moral- del Conveni, no es poden entendre moltes de les iniciatives polítiques, legislatives, de recerca, professionals, i docents en matèria de paisatge que s'han desenvolupat a Europa des de la seva aprovació.

Gairebé tretze anys després de l'aprovació del CEP, una de les conclusions a les que es pot arribar és que la seva implantació, des d'un punt de vista del número països que l'han ratificat (38), ha estat un èxit, tot i que comença a reclamar una certa revisió i actualització. Segueixen sent vàlides les definicions i els objectius, però probablement caldria pensar més bé els seus procediments i instruments per fer-los més flexibles i adequats al context actual. Cal tenir present que el CEP va néixer abans de crisi que està atacant fort el sud d'Europa.

Ara bé, és precisament pel fet que el Conveni abasta tants països i que segueix sent vàlid per l'àmplia majoria, que difícilment es pugui tocar encara, tot i que, sense presses, caldria començar a rellegir-se'l.

Després de més d'una dècada de vigència, encara hi ha un munt de preguntes sobre la taula: qui fa què i a quin nivell, en relació amb el paisatge? De quines eines es disposa per integrar el paisatge en les polítiques territorials, de transports o les energètiques a Europa? És a dir, com s'ha de vincular el CEP amb les polítiques de la Unió Europea? Els programes i les directives de la UE ofereixen recursos que poden contribuir a l'aplicació dels objectius de qualitat paisatgística.

Podem fer-nos més preguntes: quin rol ha de tenir el Consell d'Europa després d'haver aconseguit -amb gran èxit- que tants països l'hagin signat i ratificat? Quin paper poden jugar les xarxes de suport com ara RECEP, CIVILSCAPE i UNISCAPE? En calen d'altres a altres escales, que reforcin la necessària cooperació (compartir bones pràctiques, crear xarxes de suport, aprendre de l'experiència dels altres, etc.) que requereix la implementació d'aquest Conveni? Seria molt oportú que el paisatge anés guanyant pes en diferents polítiques, instruments i programes comunitaris vigents, i que tenen una gran incidència en el territori, com la Política Agrària Comunitària (PAC) o determinats fons i programes Interreg.

No n'hi ha prou amb aplicar pas per pas el Conveni europeu del paisatge

Catalunya no ha estat una excepció en l'aplicació del Conveni europeu del paisatge. Just dos mesos després de la seva aprovació, el desembre de l'any 2000, el Parlament català va adherir-se al Conveni europeu del paisatge, i cinc anys després, vas impulsar l'Observatori del Paisatge de Catalunya, i va aprovar i començar a desplegar la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge, basada en l'esmentat conveni, i que ha estat la base de la política de paisatge del país. L'aprovació de la Llei va ser una excel·lent notícia, perquè per primera vegada el Parlament reconeixia que els valors naturals, culturals, econòmics i identitàries del paisatge són essencials per a l'ordenació i gestió del territori en benefici de la qualitat de vida dels ciutadans.

La Llei té algunes qualitats que fan que més de vuit anys després de la seva aprovació, molts països i regions europees la continuen tenint sobre al taula com un model a seguir. Per exemple, és una Llei clara i molt entenedora, fet que l'apropa a les institucions, a les entitats i als ciutadans. La segona qualitat és que es tracta d'una Llei pragmàtica, que pretén arribar a uns objectius a través de la creació d'uns instruments (catàlegs de paisatge, cartes, estudis d'integració i impacte paisatgística, etc.) i l'obtenció de resultats ben visibles. En tercer lloc, està pensada més en positiu que com a eina limitativa o sancionadora, la qual cosa la fa ben vista per a tots els actors.

Estem ben lluny encara dels països europeus més conscienciats en el paisatge, com França, Holanda, Regne Unit i Suïssa, només per citar-ne alguns, que compten amb normatives que ens porten molts anys d'avantatge, però és innegable que amb l'aprovació i aplicació de la Llei del paisatge i la creació de l'Observatori del Paisatge s'ha donat, a Catalunya, un gran pas endavant. Ambdues iniciatives han contribuït enormement a enriquir els fonaments conceptuals, el corpus pràctic i el rol de lideratge que ha adquirit el país els darrers anys en aquesta temàtica, fins al punt de rebre diversos reconeixements europeus i esdevenir un punt de referència en l'aplicació del Conveni europeu del paisatge.

Les polítiques de paisatge de Catalunya van dissenyar-se i van començar a caminar en un context de bonança econòmica que empenyia un gran dinamisme en el territori que fou el responsable, en gran part, d'un notable empobriment paisatgístic a moltes parts del país. Però la situació actual és radicalment diferent. Avui, un cop identificats i caracteritzats els paisatges de Catalunya, desplegant els principals instruments de la Llei del paisatge, consolidat l'Observatori del Paisatge com a entitat de suport a l'administració i a la societat, enfortida la coordinació entre el paisatge i les polítiques d'ordenació territorial, havent situat Catalunya com a referent europeu en l'àmbit de les polítiques de paisatge, i conscients que Catalunya està vivint canvis molt profunds (crisi econòmica, incertesa social, transició cap a un nou sistema de valors...), no n'hi ha prou amb aplicar pas per pas el Conveni europeu del paisatge, i ha arribat l'hora d'encarar amb força i més que mai les enormes potencialitats que té el territori i els seus paisatges, procurant per la qualitat i l'excel·lència de cada lloc. Els propers apartats presenten algunes indicacions en aquest sentit.

A partir d'aquests i d'altres plantejaments, el text que ve a continuació pretén aportar nous elements de reflexió en relació amb la gestió i ordenació del paisatge de Catalunya, la incorporació del paisatge en l'ordenació del territori i l'urbanisme, encarats als reptes econòmics i socials que té avui país, i essent molt conscients de que ara és el moment més pertinent per anar passant dels plantejaments generals que han caracteritzat els últims anys a les polítiques de paisatge cap a actuacions més concretes. Cal destacar que la reflexió encetada pel Forum Cat21 té una oportuna coincidència temporal amb el procés de redacció de la nova Llei de Territori, Urbanisme, Arquitectura i Paisatge que està duent a terme el Departament de Territori i Sostenibilitat amb l'objectiu d'aplegar en un únic marc normatiu tota la legislació relacionada amb la gestió del territori i del paisatge.

El paisatge de qualitat com un actiu imprescindible de futur

Hem d'aspirar a viure i produir en un país de qualitat, amb uns entorns de qualitat. La qualitat ha de ser la clau de qualsevol política de desenvolupament, tal i com passa a Holanda, Noruega, Suïssa, Escòcia, o regions europees com Provença, o Toscana, on un entorn de qualitat és considerat a més un actiu imprescindible que reforça l'autoestima pel lloc i condiona la pròpia imatge que projecten. En canvi, la percepció de desordre i d'insatisfacció de la població en relació amb el territori acaba incidint —i molt— en el grau d'estima i respecte pel paisatge i, en definitiva, per la consideració que es té del propi territori.

En temps de crisi econòmica com l'actual, es posa més de manifest que mai el valor econòmic i productiu dels paisatges de qualitat i la necessitat de promoure'n una bona gestió. Disposar d'uns paisatges significatius i amb personalitat acaba repercutint en un objectiu clau: incrementar la competitivitat del territori i, de retruc, del país. En un món globalitzat com l'actual, on el territoris competeixen entre ells per singularitzar-se, la qualitat del paisatge i de l'entorn, per exemple, és cada vegada més un factor de competitivitat, decisiu per a l'atracció d'empreses, sobretot les de determinats sectors (tecnologies, informació, innovació, etc.), que valoren cada cop més la qualitat dels espais on s'ubiquen. Per tant, el paisatge esdevé un capital territorial que no es pot deslocalitzar i que mereix una atenció preferent per a millorar i mantenir la competitivitat del territori.

Un altre dels eixos de futur hauria de tenir a veure amb la creativitat, que també és un factor de competitivitat. Cada vegada apareixen més exemples de com un paisatge singular i de qualitat té impacte positiu en sectors estratègics tan diversos

com el cinema, la publicitat, la moda, la gastronomia, o el disseny, entre altres. Aquests sectors usen el paisatge i els seus valors inherents per transmetre una idea, un concepte, un producte.

Ara bé, no es pot circumscriure només la creativitat a sectors econòmics emergents, sinó també al fet que el turisme de qualitat evita els paisatges malmesos i homogeneïtzats i busca la originalitat, l'autenticitat, o el fet que estiguin ben cuidats. Això ens ha de fer pensar que un dels reptes en aquest sector serà també el de fer atractius pel turisme aquells espais que tradicionalment no ho han estat, com els paisatges de la vida quotidiana, o els més degradats. D'altra banda, ha arribat l'hora que les enormes potencialitats que presenta el paisatge siguin compartides per sectors econòmics diferents, buscant aliances entre el turisme i els paisatges agrícoles (sense passar per alt que la seva finalitat principal aconseguir rendibilitat de les produccions). Cal, també, repensar aquells paisatges que han estat abandonats perquè el model econòmic i les formes de vida que els van generar han deixat d'existir. És el cas dels paisatges agroforestals, que han de ser objecte d'una funció i d'un ús totalment nous, on la biomassa pot tenir-hi un rol important.

La singularització és un passaport cap a la internacionalització

Quan més singulars siguem, més preparats estarem per fer front a les incerteses globals, més forts serem en el món global. Cada cop som més conscients que, a llarg termini, els llocs amb identitats fortes tenen més possibilitats de prosperar que no pas aquells que no en tenen, i això ens obliga a identificar bé quines són les característiques més distintives i desenvolupar-les per evitar arribar a ser una cosa qualsevol per a tothom i no ser res d'especial per a ningú. Dit d'una altra manera, a la llarga, els paisatges que mantinguin, reforcin i desenvolupin llur identitat i personalitat tenen més possibilitats de prosperar que els que les hagin perdudes, ja siguin urbans o rurals.

La qualitat i la singularitat dels paisatges és, també, una carta de presentació de Catalunya al món. En aquests moments, paisatges productius i de qualitat com els del Priorat, l'Empordà o el Penedès, o la consolidació de marques territorials com Barcelona, contribueixen a la projecció del país al món. I, des d'un altre punt de vista, també ho fan entitats com Fundació Alícia, Fundació Dieta Mediterrània, o Bulli Foundation, que basen el seu discurs en el fet que la producció de qualitat i l'excel·lència no serien possibles en un país desendreçat i en un territori de poca qualitat.

El cas del Priorat és, en aquest sentit, paradigmàtic, ja que es tracta d'una comarca que amb un fort component rural, que fins fa molts pocs anys patia un intens despoblament i empobriment. Avui, el Priorat és un clar exemple de com la recuperació de la identitat local i del sentit de pertinença, i l'aposta per la qualitat del territori, i per un paisatge harmònic ben endreçat basat en la producció de vi, no només han estat peces essencials per capgirar les dinàmiques socials i econòmiques, sinó que ha aconseguit recuperar una singularitat i internacionalitzar-se.

D'altra banda, en els últims anys, la internacionalització ha estat un dels pilars fonamentals de les polítiques de paisatge a Catalunya, però encara manca molta feina per fer. A Catalunya s'han dut a terme iniciatives i projectes que han causat admiració a fora. En aquests moments, per exemple, Catalunya exporta un munt de coneixement i expertesa en paisatge; ha estat capaç de generar metodologies, idees i conceptes sobre paisatge que s'estan aplicant a diferents àmbits geogràfics (resta de l'Estat, Europa, Amèrica Llatina...);

està exportant projectes d'excel·lència, exemplificants, emblemàtics; i manté aliances governamentals i relacions bilaterals amb diferents estats del món. S'ha fet molt d'esforç per posar-nos al dia i ser un país modern també des de l'òptica del paisatge. Aquest coneixement i el reconeixement que avui tenen algunes de les iniciatives esmentades més amunt té un valor enorme que pot ajudar a seguir obrint moltes portes a l'exterior, fins i tot a l'hora de guanyar presència i capacitat d'incidència i influència en òrgans de decisió d'àmbit europeu sobre temes de paisatge (Unió Europea, Consell d'Europa, UNESCO, etc.).

Una qüestió encara irresolta: la introducció del paisatge en el planejament urbanístic i en les polítiques sectorials

En els últims anys, les polítiques de paisatge de base territorial de Catalunya s'han centrat principalment en l'elaboració dels catàlegs de paisatge i la introducció dels objectius de qualitat paisatgística en el planejament territorial, a través de les directrius del paisatge. Aquesta tasca, que poc a poc ha estat interioritzada per les administracions i els agents econòmics i socials del país, és importantíssima i enormement rellevant, però encara incompleta. A dia d'avui, les directrius del paisatge només s'han introduït en els plans territorials parcials de Comarques Gironines, Regió Metropolitana de Barcelona, i Terres de l'Ebre, i a la resta encara queden pendents. Aquesta primera tongada de directrius representen un primer pas endavant molt positiu, però demana alhora una continuïtat i consolidació fermes i decidides, per donar compliment a la Llei del paisatge, i per tal de no decebre l'expectativa social generada al respecte.

Tanmateix, el debat sobre el rol que han d'exercir les directrius de paisatge és encara ben obert. D'una banda, caldria valorar si és preferible que continuïn sent de naturalesa estrictament territorial, o si caldria apostar per unes directrius més integrades, de caràcter globalitzador, i que per la seva naturalesa incidissin molt més en les demés polítiques sectorials (turisme, agricultura, infraestructures), que és on el paisatge encara hi és poc present. També cal valorar si en uns moments d'incertesa com els actuals, on no es pot abastar ni regular tot, no és preferible centrar els esforços en aquells aspectes que es considerin clau i determinants a l'escala que els pertoca. És a dir, apuntar també cap a un tipus de directrius que, més enllà de la norma, facilitessin la intervenció directa i concreta, explotant-ne el seu potencial efecte exemplificador.

Un altre repte al qual ens afrontem és el de traspasar definitivament el paisatge de l'escala territorial a la local, que ni és suficientment contemplat en la Llei de paisatge, ni prou desenvolupat per la Llei d'urbanisme. Hi ha un consens cada vegada més creixent entre el món local que els paisatges contribueixen al desenvolupament local no només des d'un punt de vista econòmic sinó també pel que fa a l'autoestima, la identitat i la qualitat de vida. El món local cada vegada és més conscient que si s'implica en la promoció de la qualitat del paisatge (especial cura de les perifèries, de les entrades als nuclis, del propi paisatge urbà...) generarà també noves oportunitats econòmiques, ja que aquesta qualitat està intrínscament unida a la imatge que projecta un municipi.

En aquest sentit, hi ha una creixent necessitat de revisar els instruments i les estratègies en què s'han fonamentat les polítiques de paisatge a l'escala local fins ara. Estem davant d'un canvi de paradigma, d'un canvi en la forma amb la que la gent es relaciona amb el seu entorn més proper, i que reclama canvis en la manera de plantejar aquesta relació, des de les eines de planejament convencional, fins a formes de governança local. Estan naixent un munt d'iniciatives liderades per la societat civil local, cada cop més dinàmica, diversa i flexible, compromesa amb el

seu territori, que en certa manera qüestionen l'operativitat d'alguns dels instruments vigents.

Caldria pensar en la possibilitat de disposar d'instruments paisatgístics a l'escala local, principalment per la proximitat i la major possibilitat d'implicació de la ciutadania i dels agents del territori en la gestió del propi paisatge, de la mateixa manera que es considera un pas fonamental per acabar de donar coherència a les polítiques territorials i paisatgístiques elaborades a escales regionals. Les polítiques de paisatge més reeixides a Europa solen ser aquelles que disposen d'estratègies a totes les escales de l'administració. És, per tant, molt convenient que el corpus jurídic incorpori l'escala local.

El sòl no urbanitzable continua sent una assignatura pendent. El paisatge s'hi transforma a partir d'una acumulació dispersa d'artefactes de tota mena que aïlladament no signifiquen una transformació significativa però que en conjunt posen en risc el veritable caràcter del paisatge. Cal incidir seriosament en aquesta qüestió, tenint present que les intervencions a les que és objecte un paisatge (infraestructures, naus industrials aïllades, hivernacles, estacions de serveis, accessos urbans, etc.), si estan ben fetes, haurien d'aportar nous valors enlloc de malmetre els existents. Aquest repte obliga, també, a repensar definitivament el rol que han tingut els estudis i informes d'integració paisatgística. De ben segur que la Ponència del sòl no urbanitzable del Departament de Territori i sostenibilitat començarà a posar fil a l'agulla en aquesta qüestió cabdal.

Una de les vies de millora dels paisatges locals han estat els projectes desenvolupats a través del Fons per a la protecció, gestió i ordenació de la Llei del paisatge, que des de fa uns anys no està dotat econòmicament. Cal prendre nota d'instruments de finançament públics que no depenen dels pressupostos públics ordinaris, sinó d'una recaptació impositiva específica (com l'1% *Paysage et Développement* francès) que permeten la realització de projectes de paisatge concrets en l'àmbit local. També es podria pensar, per exemple, en destinar un petit percentatge de la recent loteria nacional catalana a aquesta finalitat, tal i com ja fan les loteries del Regne Unit o dels Països Baixos.

El paisatge com a agent de creació d'ocupació i emprenedoria

És un fet palpable que el paisatge genera oportunitats econòmiques, millora la competitivitat, i és un agent de creació d'ocupació i d'emprenedoria (una ocupació que fixa la població al territori), en sectors vinculats al territori, l'agricultura, el medi ambient i l'educació, com ara el manteniment d'espais verds, la promoció de l'agricultura periurbana, els operadors turístics del paisatge, la gestió d'espais rurals de qualitat, els serveis professionals qualificats en paisatgisme, l'ordenació del territori i integració paisatgística, la restauració d'espais degradats o la formació i educació en el paisatge. I ho es també –i cada vegada més– en àmbits creatius emergents en la seva relació amb el paisatge, com ara el cinema, la publicitat, la moda, la gastronomia o el disseny, des de l'òptica esmentada anteriorment.

Avui hem d'abordar noves maneres de relacionar-los i de crear nous models de desenvolupament. La cooperació publico-privada (empreses, fundacions, bancs...) és un valor a l'alça que cal potenciar perquè amplia les oportunitat de negoci vinculades amb el paisatge, molt especialment destinades a emprenedors, fomenta la cohesió social, i al mateix temps aposta per a la conservació, millora i recuperació del paisatge. Es tracta, en molts casos, de sistemes de mecenatge, com ara la Fundació Catalunya - La Pedrera (que finança una part de l'activitat de l'Observatori del Paisatge, o de la Xarxa de Custòdia del Territori); o el que ha fet possible la publicació del Catàleg del paisatge del Camp de Tarragona, finançada íntegrament per l'Associació de Químics de Tarragona. Un dels exemples més paradigmàtics a Europa és el de la *Fundazione Benetton* (que promou

projectes de valorització del paisatge a la província de Treviso). El micromecenatge és un altre dels camps on cal avançar, tal i com comença a fer-se palpable en l'àmbit local.

Paisatge, ciutadania i valors

Els valors que s'han implantat en els darrers anys a la nostra societat no són els més adequats per aconseguir una societat justa, equilibrada i democràtica a la qual aspirem. Aquesta és una qüestió de gran rellevància actualment i a la qual s'ha de seguir contribuint en aquest debat a través del paisatge. Com a societat, han de començar a interessar-nos aquells valors dels paisatges que poden contribuir a la reconfiguració i transició cap a un nou model de valors col·lectius que han de ser repescats, promoguts i reforçats, com ara la cohesió, la solidaritat, la diversitat, la cooperació, la integració, el benestar, la convivència, la tradició, la innovació, o la bellesa, que són alhora definidors de la identitat del país.

La posada en valor de nous paisatges referencials

Catalunya és plena del que en podem anomenar paisatges de referència, de paisatges amb una càrrega simbòlica molt potent, generats en un moment determinat de la història recent del país. Montserrat, Pirineu, Costa Brava, entre altres, en són alguns exemples. Les transformacions paisatgístiques i demogràfiques de Catalunya de finals del segle XX i principis del XXI –a Catalunya hi viuen ciutadans d'origen geogràfic i cultural divers, amb gustos, costums i referents paisatgístics diferents- obliguen a ampliar alguns arquetips paisatgístics, a ser proactiu, i esforçar-se a crear-ne de nous, sense oblidar els tradicionals. Per exemple, amb l'ajut del disseny i del projecte, hem de ser capaços de convertir paisatges insubstancials -però quotidians- en paisatges de referència amb els quals la població se senti identificada i amb els quals pugui dialogar (recuperant la memòria, la vitalitat, i la identitat del lloc, i fer-ho de bracet amb la població local). A més, els projectes paisatgístics ben pensats, ben fets i ben gestionats poden tenir un enorme efecte catalitzador i multiplicador per a altres paisatges semblants que estan mancats de respostes.

En les últimes dècades han emergit nous paisatges que poden esdevenir models de referència. La llista és llarga, i s'origina en moments diferents de la història més recent del país: aiguamolls del delta de l'Ebre i de l'Empordà, Zona Volcànica de la Garrotxa, vinyes del Penedès, la Terra Alta i el Priorat, Port de Barcelona, etc.

El paisatge contemporani com a generador de patrimoni cultural

Ha arribat l'hora de revisar la qüestió de la gestió del patrimoni en els paisatges contemporanis, superant la visió encara vigent avui del patrimoni –tant natural com cultural- com un mer inventari d'elements. Cada peça és part d'un conjunt, és a dir d'un paisatge cultural que és viu, que li dona sentit i raó de ser (el paisatge com a patrimoni). Avui, és el propi paisatge el generador de patrimoni cultural, i això també pot tenir una aplicació com a valor de desenvolupament econòmic.

En segon lloc, les polítiques de planificació territorial i urbana haurien de tenir molt en compte el patrimoni cultural impregnat en el paisatge, tal i com fan a Holanda, França o el Regne Unit. Estiguin o no catalogats, elements culturals com ara la xarxa viària d'arrel històrica, els murs de pedra seca, les fileres arbrades, els paravents arbrats, l'estructura parcel·lària, entre molts altres, haurien d'incidir en el planejament territorial i condicionar el seu desenvolupament. Aquesta és una via més per garantir uns paisatges que mantinguin i

transmetin a les generacions futures llurs valors culturals i espirituals, tangibles i intangibles, així com la seva herència simbòlica i identitària.

Afrontem un altre repte: sovint la significació cultural d'un paisatge es dona pel seu component habitualment més ressaltat, l'agrari-rural, sens dubte molt lligat a la nostra cultura, però aquesta significació també pot provenir d'altres components, que potser d'entrada encara poden sorprendre. El component industrial d'un paisatge, per exemple, pot ser també especialment significatiu i valuós culturalment parlant. I això porta al repte de reposicionar, de reincorporar, d'integrar en definitiva, aquells paisatges generats per la decadència industrial en el paisatge contemporani, i fer-ho també més enllà de l'urbanisme i de l'arquitectura. No només cal inventariar-los, recuperar-los o rehabilitar-los; no només cal vincular-los definitivament al planejament, com s'esmentava abans; i tampoc no s'han de conservar només en el sentit més 'estàtic' del terme; sinó que han de ser "reinterpretats" i adaptables, si és precís, a nous usos, a noves funcions, no només les turístiques o recreatives. Per exemple, reinventar-se i obrir-se també a altres camps com la cultura, l'art, a la creativitat i l'emprenedoria, adaptar-se als nous contextos econòmics, a la personalitat del lloc on es troben i a la que ells mateixos generen, i fer-ho sense perdre la seva identitat.

A Catalunya són cada cop són més visibles infraestructures, antigues centrals, que configuren territoris industrials desolats i esgotats, a vegades marginals. Però, en casos concrets, algunes d'aquestes instal·lacions no només són capaces d'influir de manera positiva en els entorns banals i desordenats i en la qualitat de vida de la població, sinó que també comencen a tenir un significat per a la població i a ser valorades, per exemple, com un element d'identitat a escala local, o per a un territori més ampli. És l'hora de preguntar-nos, per exemple, si cal considerar alguns dels artefactes distribuïts pel territori com a patrimoni. N'és un clar exemple el perfil de les xemeneies de la central tèrmica de Sant Adrià de Besòs, que s'ha convertit en un símbol inequívoc de la zona centre i nord de la Regió Metropolitana de Barcelona. Quins criteris cal aplicar en aquests casos? El debat encara podria ser més complex si eixampléssim la mirada cap a altres elements construïts durant el segle XX, i no solament els industrials productius, com ara ponts, carreteres, vies de tren o hivernacles, tal com comença a fer-se en altres països.

Paisatge, energia i canvi climàtic: un repte nou del segle XXI

Si hi ha un fenomen que sense cap mena de dubte acabarà influint en el paisatge en totes les seves conseqüències és el canvi climàtic. Està demostrat que el paisatge és un indicador de primer ordre per captar l'efecte del canvi climàtic, imaginar escenaris de futur i dissenyar estratègies d'adaptabilitat i, alhora, de lluita contra aquest canvi, molt especialment a través de l'ús generalitzat d'energies renovables.

Existeixen treballs molt rigorosos que des de l'àmbit de la biodiversitat, de la biogeografia, o de la hidrogeologia, fa temps que ens alerten de canvis en el règim climàtic. Utilitzen indicadors com la presència o absència d'una determinada espècie en una latitud o una altra, els canvis en la seva distribució, o les variacions en la disponibilitat hídrica. Però ens hem de preguntar també quins efectes tindran aquests canvis en els nostres paisatges, perquè això pot acabar condicionant moltes de les qüestions tractades en els punts anteriors.

Catalunya, com la resta dels països desenvolupats, es troba de ple en un escenari de transició energètica i d'adaptació al canvi climàtic. I és en aquest procés de transició que les energies renovables, especialment la solar i l'eòlica, prenen una especial rellevància fins al punt de configurar nous paisatges energètics fins ara

inèdits. Cal fixar-nos en els primers passos que comencen a fer-se a Europa cap a un model descentralitzat i coparticipat de generació d'energia renovable, tal i com ja comença a insinuar el Pla de l'Energia i el Canvi Climàtic de Catalunya 2012-2020. Tampoc hem valorat prou –i hauríem de fer-ho– el potencial d'aquestes instal·lacions per dotar de més qualitat i identitat àrees marginals, polígons industrials i comercials amb ben poc interès, o espais situats entre infraestructures, que són indrets on costa reconèixer-hi una coherència o uns valors paisatgístics. Ben dimensionades i emplaçades, aquestes infraestructures podrien capgirar la percepció que sovint té la població d'aquests espais –i de les pròpies infraestructures-, aportar-hi valors (estètic i identitari) o esdevenir fins i tot nous factors d'atracció econòmica.

No es pot passar per alt, tampoc, l'important paper que pot jugar aquí la biomassa en l'objectiu plantejat abans de repensar aquells paisatges agroforestals i forestals que, com a conseqüència del seu abandó, demanen noves funcions i nous usos.

La recerca i la innovació com a valors a l'alça

La recerca i la innovació en paisatge s'han de veure com un valor a l'alça, sobretot en els temps que vivim. A més, fomenten una economia intel·ligent, perquè reforcen el potencial per a l'emprenedoria i la creació d'ocupació esmentades anteriorment.

En els últims anys a Catalunya s'ha produït tres fenòmens rellevants que ens situen en el mapa de la recerca i la innovació en paisatge al món: per una banda, hi ha hagut una explosió i consolidació de nombrosos grups de recerca en paisatge (UB, UAB, UPC, UdG, UOC, UPF, URV, UIC, CREAM), innovació científica i increment de la interdisciplinarietat; d'altra banda, s'ha incrementat la capacitat per exportar recerca d'excel·lència i metodologies qualificades en àmbits diversos (projectació i ordenació dels paisatges urbans i quotidians, ecologia del paisatge, paisatge i qualitat de vida, percepció del paisatge, patrimonialització del paisatge, comunicació del paisatge); en tercer lloc, emergeixen nous reptes globals (competitivitat, canvi climàtic, cooperació, etc.) que la recerca en paisatge està afrontant conjuntament, convergint en un sector que ha estat tradicionalment divergent. Cal seguir apostant amb força per aquesta línia.

Educar, formar i comunicar

És fonamental saber transmetre a les generacions futures els valors naturals i culturals propis del paisatge. Aquest ha estat un dels principals eixos de la política de paisatge dels últims anys a Catalunya, que s'ha materialitzat amb la publicació de llibres, distribució de butlletins, participació en mitjans de comunicació, o la preparació i implantació als instituts de secundària de Catalunya dels materials "Ciutat, territori, paisatge". Cal reforçar aquest eix estratègic de les polítiques de paisatge, partint de dues constatacions.

En primer lloc, una educació en el paisatge i una conscienciació social sobre els seus valors contribueix a que la ciutadania gaudeixi dels seus valors i, d'aquesta manera, participi amb l'Administració en la presa de decisions que afecten la protecció, gestió i ordenació del paisatge. És a dir, gràcies a l'educació la població

ha de poder ser corresponsable de la planificació del propi paisatge. Cal, doncs, incrementar la sensibilitat o la consciència que els paisatges són portadors de significats i de valors, que poden ser objecte de millora, i que aquesta millora pot contribuir positivament a la qualitat de vida de la població.

En segon lloc, els nous reptes globals esmentats abans reclamen una formació i transferència de coneixements d'excel·lència en paisatge, afrontades per totes les disciplines relacionades amb la matèria, i dirigides a les diverses dimensions que tenen la protecció, gestió i ordenació del paisatge. Aquest tipus de formació avui és més possible que mai gràcies al corpus teòric i l'experiència adquirits.

La tercera constatació és que no n'hi ha prou en educar i formar en el paisatge. La comunicació és una peça clau de les societats contemporànies i, en aquest sentit, cal aprofitar l'enorme valor comunicatiu del paisatge, autèntic portador de missatges fàcilment desxifrables pel conjunt de la ciutadania. Les tecnologies de la informació, la fotografia, les tècniques l'audiovisuals, entre moltes altres, tenen un enorme potencial per captar d'una manera imaginativa i creativa la raó de ser d'un paisatge, i sovint de reconstruir-la d'una manera més fidedigna que la simple descripció.

En definitiva, Catalunya ha entrat en una nova etapa en que cal emfasitzar, sobretot, elements com la qualitat, la identitat, la internacionalització, la transversalitat, la creativitat, el desenvolupament local i la emprenedoria, la importància dels valors, de la recerca, la formació o de la comunicació, així com vincular el paisatge amb les polítiques amb major interès social, com la salut i el benestar, l'educació, la lluita contra el canvi climàtic o la transició cap a una economia més sostenible. Estem davant d'un canvi de paradigma, d'un canvi en la forma amb la que la gent es relaciona amb el seu entorn més proper, i que reclama canvis en la manera de plantejar aquesta relació, des dels instruments i les estratègies convencionals, fins a formes de governança. En aquest sentit, la normativa en paisatge i el seu desplegament no només s'han de consolidar, sinó reforçar-se com a via per contribuir a assolir tots aquests reptes, que necessàriament caldrà complementar-se amb voluntat política, imaginació i, sobretot, molta consciència social i molta cultura paisatgística.